

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

ISTRAŽIVANJA U SPECIJALNOJ PEDAGOGIJI

BEOGRAD 2009.

UNIVERZITET U BEOGRADU -
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE -
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Istraživanja u specijalnoj
pedagogiji*

Research in Special Pedagogy

Priredio / Edited by
Prof. dr Dobrivoje Radovanović

Beograd / Belgrade
2009

EDICIJA: RADOVI I MONOGRAFIJE

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Istraživanja u specijalnoj pedagogiji

- Za izdavača:** Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan
- Urednik edicije:** Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić
- Uređivački odbor:**
- Prof. dr Dobrivoje Radovanović
 - Prof. dr Snežana Pejanović
 - Prof. dr Zoran Ilić
 - Prof. dr Branko Ćorić
 - Prof. dr Vesna Žunić-Pavlović
 - Prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović
 - Prof. dr Danka Radulović
 - Prof. dr Aleksandar Jugović
- Recenzenti:**
- Dr. Pedro Rankin, School for Psychosocial Behavioural Sciences: Social Work Division North-West University (Potchefstroom Campus), South Africa
 - Dr. Joe Yates, Head of Criminology, School of Social Science, Faculty of Media, Arts and Social Science, Liverpool John Moores University, Liverpool, England

Štampa:

„Planeta print“, Beograd

Tiraž:

150

Objavljivanje ove knjige je pomoglo Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj.

Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu - Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju Edicije: Radovi i monografije.

Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 14.4.2009. godine, Odlukom br. 3/54 od 23.4.2009. godine, usvojilo je recenzije rukopisa Tematskog zbornika “Istraživanja u specijalnoj pedagogiji”

ISBN 978-86-80113-83-8

**EDITION:
ARTICLES AND MONOGPRAPHS**

Publisher:

University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Research in Special Pedagogy

For Publisher: dr. Dobrivoje Radovanović, dean

Edition Editor: dr. Zorica Matejić-Đuričić

Editorial Board:

- dr. Dobrivoje Radovanović
- dr. Snežana Pejanović
- dr. Zoran Ilić
- dr. Branko Ćorić
- dr. Vesna Žunić-Pavlović
- dr. Vesna Nikolić-Ristanović
- dr. Danka Radulović
- dr. Aleksandar Jugović

Reviewers:

- Dr. Pedro Rankin, School for Psychosocial Behavioural Sciences: Social Work Division North-West University (Potchefstroom Campus), South Africa
- Dr. Joe Yates, Head of Criminology, School of Social Science, Faculty of Media, Arts and Social Science, Liverpool John Moores University, Liverpool, England

Printing:

„Planeta Print“, Belgrade

Circulation:

150

Publication of this Book supported by Ministry of Science and Technology Development.

Scientific Council of the Belgrade University - Faculty of Special Education and Rehabilitation made a decision 3/9 from March, 8th 2008 of issuing Edition: Articles and Monographs.

Scientific Council, Faculty of Special Education and Rehabilitation University of Belgrade, at the regular meeting held on April, 14.th 2009 the Decision N° 3/53 of April, 23th 2009, adopted a Thematic review manuscripts collection of “Research in Special Pedagogy “

ISBN 978-86-80113-83-8

AUTORITARNOST KAO PREDIKTOR NEGATIVNIH STAVOVA PREMA OSOBAMA SA OMETENOŠĆU

Sanja Dimoski

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Ovaj rad se bavi proverom veze između faktora vezanih za ličnost pojedinca i njegovih stavova prema osobama sa ometenošću. Prikazan je odnos društva prema osobama sa ometenošću kroz istoriju, kao ilustracija diskriminacije i savremen pristup ometenosti. U radu je korišćen koncept autoritarne ličnosti Adorna i saradnika. Dosadašnja istraživanja u ovoj oblasti ne daju jednoznačne rezultate o stavovima prema osobama sa ometenošću i varijablama koje su u vezi sa njima. Statistički je potvrđeno da je autoritarnost prediktor stavova prema osobama sa ometenošću. Tumačenja rezultata se oslanjaju na psihoanalitički pristup u objašnjenju predrasuda.

Ključne reči: stavovi prema osobama sa ometenošću, autoritarnosti, predikcija

Ovaj rad bavi se pokušajima traganja za objašnjenjima negativnog odnosa društva, većine „normalnih“ ili „tipičnih“ prema različitim, drugačijima, manjini, odnosno osobama sa ometenošću uzimajući u žižu svog interesovanja jednu psihološku dispiziciju – autoritarnost pojedinca.

Fenomen diskriminacije drugačijih je veoma prisutan i dobro poznat, kako laicima, tako i istraživačima.

Kao da svako od nas diskriminiše nekog drugog ili druge – političke neistomišljenike, došljake, navijače drugog kluba, građane određenog dela grada...

Erving Gofman, jedan od teoretičara interakcionističke sociologije I teorije etiketiranja ironično navodi da u američkom društvu I kulturnom okruženju postoji samo jedan čovek kome se ne može pripisati „devijantnost“: to je mladi muškarac, oženjen otac porodice, belac, stanovnik grada, nordijski tip, heteroseksualac, protestant, univerzitetski obrazovan, stalno zaposlen, zdrav, vitak, umereno visok, sportista. (navedeno po A. Jugović, 2008.)

ISTORIJSKI PRISTUP IZUČAVANJU ODNOSA PREMA OSOBAMA SA OMETENOŠĆU

Istorijski pristup izučavanju odnosa prema osobama sa ometenošću kao drugačijima od većine „tipičnih“ ili „normalnih“ izrazito je ilustrativan argument koji omogućava da diskutujemo izvesnu dozu univerzalnosti fenomena diskriminacije, u ovom slučaju baveći se osobama sa ometenošću.

Od razvoja prvih društvenih zajednica, pa sve do današnjih dana društveni odnosi se formiraju na osnovu zakona jačeg, odnosno sposobnijeg. Zbog toga je

status osoba sa ometenošću u društvu uvek bilo determinisan pozicijom koja im je bila dodeljivana, a često i nametana od strane većine „tipičnih“ Odnos većine „tipičnih“ prema manjini – osobama sa ometenošću, ali i raznim drugim gupama pojedinaca koji su imali atribute različitih, uvek je bio refleksija određenih društvenih uslova i razvoja društva kao takvog.

Sociološka tumačenja odnosa društva prema osobama sa ometenošću naglašavaju usku vezanost sa mogućnostima tih osoba da rade za drugog, da rade da bi preživeli, odnosno mogućnošću da budu eksploatisani.

Stari vek obeležavao je period u kojem su osobe sa ometenošću u toj meri bile ugrožene da često nisu imale pravo ni na život (Radoman, 1997.). Helenski i rimski svet koji je spoljnom izgledu pojedinca posvećivao izuzetnu pažnju prezirao je sve što je slabo, nerazvijeno, invalidno i ružno (Savić, 1966.). Ekstremni primeri surovog odnošenja prema ometenima vezani su za odnos prema hendikepiranoj deci u Sparti koja su ubijana s obzirom da su bila nesposobna za vojničko vaspitanje.

Razvoj hrišćanstva omogućio je osobama sa ometenošću pravo na život i postigao da se one od strane društva uvažavaju kao ljudi. Crkva je sebi dala religiozno-moralni zadatak zbrinjavanja osoba sa ometenošću razvojem manastirskog hospitalozovanja. Ipak, razvoj nauke je bio onemogućen, te su versko-mistična gledanja na uzroke ometenosti u srednjevekovnoj medicini bila dominantna.

Neke vrste ometenosti, u to doba, nisu više bile predmet odbacivanja društva, već su se naprotiv postepeno javljali znaci brige društva za ometene, naročito procesom formiranja gradova, a u njima i azila za ometene, što je bilo naročito prisutno u velikim evropskim centrima. Međutim, društvo se negativnije odnosilo prema pojedincima čije su hendikepi bili spolja vidljivi i gde je različitost bila upadljiva. Odnos prema telesno invalidnima je umeo da bude naročito surov. Npr. u kasnom srednjem veku je preovladavalo mišljenje da su demoni uzrok bogaljšta i da se u svakoj grbi nalazi demon. Tako je inkvizicija počela da spaljuje takva lica, a često je spljivala i invalidnu decu i njihove majke.

Počeci zaštite osoba sa ometenošću u Srbiji datiraju još od Stefana Nemanje, mada su i ostali srpski vladari sledili primer rodonačelnika loze. Car Dušan je u svom Zakoniku iz 1349. kodifikovao obavezu hranjenja ubogih u crkvama na celoj teritoriji carstva.

XV vek je doneo buđenje iz srednjevekovnog mračnjaštva. Nauka postepeno dolazi do velikih uvida na poljima medicine, anatomije, upoznavanja funkcija pojedinih organa. S druge strane, progresivne ideje i filantropska sahvatanja postaju sve dominantnija u pedagogiji. Sve ovo dovodi do postepenog, ali veoma stabilnog razvoja specijalnih pedagogija.

SAVREMEN PRISTUP OMETENOSTI

Savremeno doba donosi drugačiji status osobama sa ometenošću. Ubrzan razvoj medicine, elektronike i tehnologije omogućava osobama sa ometenošću veliki stepan uključenosti u svet „tipičnih“. Socijalni model ometenosti postaje dominantan u zemljama Zapada, socijalna politika i zakonodavstvo pogoduju uključenju u društvenu zajednicu, ometeni dobijaju pravo na sve bolje školovanje i sve pogodnije uslove zapošljavanja i sve više se samoorganizuju.

Pitanje stvarnog sticanja prava na ravnopravnost osoba sa ometenošću kod većine „tipičnih“ ili „normalnih“ pojedinaca još uvek izaziva ambivalentne stavove. Tokom 20. veka, može se pratiti trend u kojem nauka preuzima moć da određuje šta je dobro za osobe sa ometenošću, (npr. da li je inkluzija svrsishodna ili nije), više nego što se osobe sa ometenošću ili roditelji dece sa ometenošću pitaju o svom pravu ili pravu svoje dece i volji da se uključuju u svet većine. Tek krajem 20. veka, kroz zakonodavne forme u mnogim zemljama Zapada omogućeno je potpuno pravo na izbor osobama sa ometenošću ili roditeljima dece sa ometenošću što se tiče mnogih krucijalnih životnih pitanja (tip školovanje, izbor zanimanja i sl.).

Pokušaj odgovora na pitanje zašto, uprkos transparentnim, dosta jakim društvenim trendovima koji vode jednakosti osoba sa ometenošću, još uvek diskutujemo njihovu suštinsku ravnopravnost, istraživače ove oblasti moglo bi voditi traganju za nedovoljno ispitanim faktorima, i empirijskim potvrđama njihove važnosti, između ostalih i faktorima vezanima za ličnost pojedinca koji bi mogli da objašnjavaju negativan, netolerantna, predrasudama zasićen odnos društva prema ometenima.

STAVOVI PREMA OSOBAMA SA OMETENOŠĆU

Stavovi prema osobama sa ometenošću postaju savremen fokus bavljenja fenomenom ometenosti različitih naučnih oblasti, od sociologije, socijalne psihologije i sociologije marginalnih glupa, pa sve do specijalne edukacije i rehabilitacije. Ovu temu u žižu interesovanja naročito stavlja savremen, socijalni pristup ometenosti koji zastupa tezu da je ometenost socijalno determinisan fenomen, da društvo „tipičnih“ nameće ometenima određeni status koji ih i čini ometenima (Radoman, 2008.). Ovakav, može se slobodno reći radikalna preokret u tretiranju ometenosti izvlači ometenost iz konteksta mehanicističkog, dehumanizovanog pristupa pojedincu, često zasnovanog na prevaziđenom medicinskom modelu ometenosti.

U izučavanju ometenosti, socijalni model prevazilazi pojednostavljeno bavljenje samo pojedincem sa ometenošću. Ovaj model možemo tretirati kao interakcionistički. Ometenost se ne izučava kao fenomen koji pripada samo osobi sa ometenošću, ometenost nije dominantna karakteristika njenog funkcionisanja. Polje izučavanja postaje i socijalna sredina, zapravo socijalni kontekst u kojem se kreću osobe sa ometenošću i one bez ometenosti.

Na taj način, socijalno okruženje postaje ravnopravna tema izučavanja u proučavanju ometenosti. To podrazumeva bavljenje najrazličitijim aspektima socijalnog okruženja – od opštih socio-ekonomskih uslova u društvu, ekonomske razvijenosti društva, preovlađujućih sistema vrednosti, preko zakonodavstva, uslova školstva, zdravstva, pa i mogućnosti zadovoljavanja psiholoških potreba pojedinca. Izučavanje socijalnih stavova, tako, postalo je neizostavna tema u izučavanju osoba sa ometenošću.

Socijalni stavovi prema osobama sa ometenošću mogu biti jedan od ilustrativnih indikatora i opšte razvijenosti društva. Procena socijalnih stavova prema osobama sa ometenošću predstavlja dobar početni uvid od koga se kreće u slože-

nom i dugotrajnom procesu stvaranja uslova za suštinsku ravnopravnost osoba sa ometenošću.

U ovom radu osobe sa oštećenjem sluha tretirane su kao jedna podkategorija osoba sa ometenošću, više vodeći računa o sličnostima sa ostalim grupama osoba sa ometenošću koje ih zajednički čine marginalizovanom grupom, nego o razlikama od ostalih kategorija osoba sa ometenošću. Marginalizacija predstavlja (po Segroju, navadeno po Jugović, 2007.) slabljenje veza između pojedinca i društva što podrazumeva: isključenje iz radnog života (npr. nezaposlenost), isključenje iz potrošačkog društva (npr. siromaštvo), isključenje iz društva „normalnih“ (npr. usamljenost), i isključenje iz mehanizama upotrebe vlasti i uticaja (npr. „kulturalna marginalizacija“). Kao što se vidi, sve navedene osobenosti procesa marginalizacije važe za osobe oštećenog sluha kao deo velike grupe osoba sa ometenošću.

Osobe oštećenog sluha odlikuje niz zajedničkih osobenosti sa grupom kojoj pripadaju, ali i neke specifičnosti. I ako njihov status u društvu uglavnom nije markantno diskriminišući, kao što je navedeno, možemo utvrditi sve kriterijume društvene marginalizacije. Priroda ometenosti kod gluvoće ne stvara utisak potpune onesposobljenosti i nije spolja vidljiva kategorija. Gluve osobe uspešno komuniciraju između sebe, radno su sposobne i kao odrasle mogu biti u priličnoj meri samostalne. Ove osobenosti gluvih osoba umnogome kroje odnos društva prema njima. Ipak, kao i kod ostalih vrsta ometenosti, društvo je u najmanju ruku nezainteresovano za osobe oštećenog sluha ako ne i odbacujuće. Ili je i sama nezainteresovanost suštinski odbacujuća?

SAVREMENA NAUČNA ISTRAŽIVANJA STAVOVA PREMA OSOBAMA SA OMETENOŠĆU

Savremena istraživanja u naučnim oblastima koje se bave položajem osoba sa ometenošću u društvu poslednjih decenija 20. veka su sve zastupljenija tema naučnih radova.

U našoj sredini, istraživačka delatnost ove oblasti nije u dovoljnoj meri razvijana. Izučavanje stavova prema osobama sa ometenošću, pa i stavova prema inkluziji koja su nešto češća, nisu deo šireg sistematski osmišljenog projekta čiji bi cilj bio ravnopravno uključivanje ovih osoba u društvo i nisu motivisana praktičnim razlozima, već su uglavnom sporadična, vezana za naučna i akademska interesovanja istraživača.

Istraživanja stavova prema osobama sa ometenošću u našoj sredini karakteriše deskriptivan pristup i ona su uglavnom eksploratornog karaktera. Naučna delatnost je usmerena, pre svega, na opis fenomena – stavova osoba bez ometenosti prema osobama sa ometenošću. U tom smislu, malobrojna ovakva istraživanja mogu imati veliki značaj u proceni društvene atmosfere, kao i prepreka, odnosno mogućnosti stvaranja uslova za ravnopravno pozicioniranje ovih osoba u društvu.

Istraživanja inostranih autora uglavnom su eksperimentalnog tipa, pretenduju da objasne fenomen – stavove prema osobama sa ometenošću, izučavajući značaj određenih faktora u formiranju, održavanju i menjanju socijalnih stavova prema ovim grupama ljudi.

Detaljna analiza, naročito inostranih istraživanja pokazuje da su istraživački nalazi o stavovima prema osobama sa ometenošću uglavnom nekoherentni, a jednim delom i kontradiktorni.

S obzirom da istraživanja neretko daju nekoherentne nalaze iz njih teško možemo vršiti zaključivanje o problemu kojim se bavimo. Najveći broj istraživanja govori o značaju faktora stepena kontakta sa osobama sa ometenošću, o značaju zajedničkog iskustva (npr. Antonak, 1981. Lindgren-a i Oermann, 1993., Stewart-a iz 1990. ili velika istraživačka studija Yunker-a iz 1994. godine i td.) za razvoj tolerantnijih stavova prema ovoj grupi ljudi. Ipak, neka, doduše malobrojnija istraživanja, donose suprotne rezultate, neki istraživački nalazi nisu potvrdili značaj ovog faktora za razvoj pozitivnijih stavova (npr. Furnham-a i Pendred-a, 1983. godine).

Bavljenje demografskim osobinama ispitanika kao faktorima formiranja stavova takođe ne daje mogućnosti za temeljna zaključivanja. Kada se govori o polu, najčešće ispitivanoj varijabli koja se tiče demografskih karakteristika, istraživački nalazi, takođe ne daju jednoznačne rezultate. Npr. istraživanje Margalit i Miron iz 1983., ili Hanak, Dragojević iz 2001. potvrđuju značaj pola za formiranje stavova prema osobama sa ometenošću, dok neka druga istraživanja (npr. Furnham-a i Pendred-a 1983., Radoman iz 1995. godine) ne potvrđuju uticaj ovog faktora.

Ako pokušamo da damo celokupnu sliku o proceni stavova prema osobama sa ometenošću u mnogobrojnim inostranim istraživanjima nameće se nalaz koji bi govorio u prilog postojanju tolerantnih i prihvatajućih stavova prema osobama sa ometenošću (Shekespeare, 1975.). Ipak, veoma često, kada sprovodimo detaljniju, naročito kvalitativnu analizu istraživačkih nalaza, dolazimo do uvida o postojanju izvrsnih barijera ili otpora vezanih za ideju o potpunom prihvatanju osoba sa ometenošću u sredinu (npr. C. Cambr-a iz 2002., istraživanje o prihvatanosti gluvih učenika;).

U diskusiji ovakvih istraživačkih nalaza treba uzeti u obzir i tezu o dobijanju rezultata koji govore o prihvatajućem odnosu prema osobama sa ometenošću koji se tumače pritiskom javnog sektora koji propagira prihvatanje drugačijih (Brojčin, 2008.). Stavovi prema osobama sa ometenošću modeluju se u pravcu većeg prihvatanja, ali postoji mogućnost da predrasude prema njima samo zadobijaju drugačije forme izražavanja, odnosno da se drugačije izražavaju ili se inhibira njihovo izražavanje.

U prilog ovoj tezi možda može da se iskoristi i činjenica koja se odnosi na inostrana istraživanja o velikoj raznolikosti istraživačkih nalaza iz kojih je teško izvoditi zaključke. Ova činjenica ne mora imati veze samo sa različitosti metodoloških postupaka, nego i sa suštinskom teškoćom da se procene unutrašnji, netransparentni odnos pojedinca prema osobama sa ometenošću, odnos koji nije zasićen tendencijom ka davanju društveno poželjnih odgovora.

Ovakva složenost problematike izučavanja stavova prema osobama sa ometenošću, kao i nemogućnost pronalaženja odgovora o faktorima koji determinišu stavove u dosadašnjim istraživanjima podstiču na dalja naučna istraživanja.

Ovaj rad ne bavi se istraživanjima uticaja aktuelnih situacionih varijabli na formiranje stavova (npr. kontakt sa osobom sa ometenošću) ili značajem demografskih varijabli (pol, uzrast i sl.) već pokušava da otvori novo polje u izučavanju stavova prema osobama sa ometenošću proveravanjem uticaja nekih psiholoških

faktora, faktora vezanih za ličnost pojedinca na formiranje njegovih stavova o ovoj grupi ljudi.

AUTORITARNOST I STAVOVI PREMA OSOBAMA SA OMETENOŠĆU

Autori Adorno, Frenkel-Brunsvik, Levinson i Sanford, poznati tim sa Berklija, sproveli su i 1950. godine pretočili u knjigu „Autoritarna ličnost“ (Adorno et al., *The Authoritarian Personality*, Harper, New York, 1950.) jedno od, slobodno se može reći, najstimulativnijih studija koje se bave stavovima, odnosno predrasudama prema drugima. U vreme nakon II svetskog rata, u SAD, zamlji pobednici, ova grupa autora se hrabro poduhvatila izučavanja antisemitizma u „svojim redovima“ pokušavajući tako da da odgovore na fakotre koji detreminišu odbacivanje drugačijih.

Ovaj autorski tim je pošao od pretpostavke da sistem stavova vezenih za antisemitizam nije nezavistan i odvojen, već da je vezan za etnocentrizam i konzervativnost što su nazvali zajedničkim imenom antidemokratska orijentacija. Antidemokratska orijentacija je izraz, pojavna forma određene strukture ličnosti koju su nazvali autoritarna ličnost.

Tim sa Berklija je ispitao 2099 ispitanika velikim brojem instrumenata – intervjuima, projektivnim tehnikama, skalama za merenje stavova, kao i poznatom F skalom koju su konstruisali, a koja je i danas u upotrebi, obično u svojim modifikovanim verzijama. I ako je svoj naziv F skala dobila po sklonosti ka fašistickoj ideologiji kao najekstremnijem obliku antidemokratske orijentacije, ona zapravo ne meri fašisticke ili bilo kakve druge političke stavove već je to instrument za ispitivanje određenih osobina ličnosti koje su, kako su autori smatrali, u osnovi antidemokratske orijentacije i koju su nazvali autoritarna ličnost (Rot, 2006).

Na osnovu empirijskog ispitivanja F skalom, autori su došli do 9 karakteristika autoritarne ličnosti (Bojanović, 1985.) To su:

1. Konzervativizam koji se manifestuje u prihvatanju vrednosti i standarda srednje klase i u njihovom rigidnom održavanju. Konzervativizam se manifestuje u npr. prihvatanju tvrdnji vezanih za poštovanje autoriteta kao vrhunskog imperativa.
2. Autoritarna submisivnost koja podrazumeva nekritičan stav prema idealizovanim autoritetima grupe.
3. Agresivnost koja se ispoljava u oštrom i strogom odnosu prema onima koji se doživljavaju kao različiti i koji krše konvencionalne standarde.
4. Antiintraceptivnost koja podrazumeva otpor i odbijanje da se pojedinac bavi bilo čim što podrazumeva individualnost, privatnost, imaginativnost i bavljenje sopstvenim psihičkim životom, što se manifestuje kroz prihvatanje npr. tvrdnje čovek kad ima probleme ili dileme najbolje je da ne misli na to i sl.
5. Poštovanje vlasti i pozitivan odnos prema njoj što podrazumeva identifikovanje sa onima koji imaju moć.
6. Destruktivnost i cinizam koji se manifestuju kroz otpore i odbacivanje humanizma i humanih vrednosti.

7. Često korišćenje mehanizma projekcije kojim se u spoljašnji svet projektuju vlastiti negativni impulsi, te se svet doživljava kao opasno mesto iz kog vrebaju razne opasnosti.
8. Rigidnost mišljenja i sklonost uvažavanju praznoverica i stereotipija ogleđa se u postojanju rigidnih kognitivnih kategorija i prihvatanju odredjenjih elemenata misticizma i dogmatizma.
9. Preterano interesovanje za seksualne nastaranosti, njihovo oštro osudjivanje, ali i često pominjanje uz naglašeno moraliziranje.

U tumačenju autoritarne ličnosti kao koncepta koji su konstruisali, autori su sledili psihoanalitički korpus teorijskih objašnjenja. Razvoj autoritarne ličnosti kod pojedinca tumačen je naročito ranim odnosima u porodici, a pre svega oštrim i rigidnim postupanjem prema deci bez spontanosti i dovoljne emotivne interakcije. Autoritarne ličnosti su one nad kojima se u detinjstvu sprovodila stroga i beskompromisna disciplina naročito od strane oca što je indukovalo agresivne i neprijateljske odgovore koji nisu mogli biti izražavani prema pravom izvoru, odnosno ocu. Agresija bi se potiskivala kako bi bio izbegnut konflikt, a dolazilo bi do identifikacije sa ocem što je osnova mnogobrojnih kasnijih identifikacija sa moćnicima, autoritetima, vodjama i sl. koja karakteriše auautoritarne osobe. Pri ovom procesu, po psihoanalitičkom tumačenju, dolazi do idealizacije očeve figure, a sopstvena agresivnost se kanališe na razne načine, ali najčešće se pomera, usmerava na pripadnike manjinskih grupa, manjine ili bilo koje grupe koje imaju slabiji društveni status. Sindrom autoritarne ličnosti je komponovan da brani Ego od potisnute agresije (Bojanović, 2004.).

Adorno i saradnici su se bavili odnosom većine prema marginalizovanim nacionalnim manjinama. Ovaj rad bavi se pokušajem objašnjenja odnosa prema osobama sa ometenošću koristeći koncept autoritarnosti.

Koncept autoritarne ličnosti bio je izrazito stimulativan za veliki broj istraživača koji su želeli da doprinesu daljim saznavanjima u oblasti čovekovog ponašanja u društvu. Pored ovoga, rad tima sa Berklija bio je stimulativan i za veliki broj studija koje su se bavile autoritarnim društvenim uređenjima, načinima borbe protiv političkih neistomišljenjika i osobenostima autoritarnih vođa (Bojanović, 1985.)

To je bio teorijski i empirijski veoma dobro zasnovan pojam, te su mnogi autori želeli da ga slede ili reformulisu (npr. Rokič, Grinstajn, Altemajer i td.), a u našoj sredini Bojanović, Popadić...

Ipak, sindrom autoritarna ličnosti je po Bojanoviću, (2004.) kreativna generalizacija tima sa Berklija. Ovaj autor ukazuje da su u konceptu autoritarne ličnosti ugrađene i neke odlike iz Fromovih radova, npr. slepao pokoravanje autoritetu koje je deo sadomazohističke težnje ili radova Maslova, npr. poštovanje vlasti.

Vreme je dovelo i do kritičkog odnosa prema rezultatima Adorna i saradnika. Jednim od najvećih nedostataka studije smatra se neopravdana generalizacija da manifestovanje antidemokratske orijentacije govori nepobitno o postojanju autoritarne ličnosti (Rot, 2006.). Ipak, vreme dovodi i do ponovnog povratka značaju ove dispizocije ličnosti.

Naš vidjeni autor, R. Bojanović, inspirisan konceptom autoritarne ličnosti kao psihološke predispozicije za različite oblike antidemokratskog ponašanja, ali i nezadovoljan manjkavošću takvog koncepta predlaže jedan opštiji, kognitivni

fenomen – autoritarni pogled na svet koji smatra predispozicijom za razvijanje antidemokratskih stavova, uverenja, predrasuda (Bojanović, 2004). Autor smatra da sindrom autoritarni pogled na svet čine stavovi vezani za – pesimističko shvaćanje ljudske prirode, negativan odnos prema razlikovanju, prihvatanje manipulacije ljudima, prihvatanje principa da cilj opravdava sredstvo, mehanicistički pogled na ljudsku prirodu...

Postojanje autoritarnosti kao dispozicije koja vodi odbacivanju različitih odnosno negativnim stavovima prema osobama sa ometenošću jedna je od osnovnih pretpostavki ovog rada koja je u empirijskoj proverbi i potvrđena.

Smatramo da je važno uočiti da psihodinamska tumačenja nastanka negativnih stavova prema osobama sa ometenošću na koja se oslanja ovaj rad predrasude vide kao izraz unutrašnjih, intrapsihičkih, dinamskih procesa i osobenosti unutar osobe kod koje se formira predrasuda, a ne osobenosti onih koji su objekti ovakovog stava. Ova osobenost psihodinamskih tumačenja daje nam za pravo da ih možemo posmatrati i kao deo savremenog, socijalnog modela ometenosti.

PRIKAZ ISTRAŽIVANJA I REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Pokušaj utvrđivanja veze između psihološke dispozicije autoritarnosti i stavova prema osobama sa ometenošću deo je veće istraživačke doktorske studije pod nazivom „Istraživanje stavova prema osobama oštećenog sluha i osobama sa drugim vidovima ometenosti“. U svrhe ovog rada, navešćemo samo neke relevantne podatke o istraživanju kao i neke rezultate istraživanja.

Jedan od poduzoraka istraživanja na kojem je proveravana veza između autoritarnosti i stavova prema ometenima činili su odrasli ispitanici, oba pola, njih ukupno 192.

Tabela 1. Prikaz strukture poduzorka odraslih

	Pol		Stručna sprema	
	Muški	Ženski	Srednja stručna sprema	Viša ili visoka stručna sprema
Odrasli	93 (48.4%)	99 (51.6%)	132 (68.8%)	60 (31.3%)

Kao instrumenti, u istraživanju su korišćene Skala za merenje stavova prema osobama oštećenog sluha i osobama sa ostalim vidovima ometenosti konstruisana za potrebe istraživanja i Modifikacija Adornove skale autoritarnosti čiji autor je Dragan Popadić, sa Katedre za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Radi što potpunijeg razumevanja odnosa između psihološke dispozicije autoritarnosti i stavova prema osobama sa ometenošću prvo smo prikazali deskriptivne podatke iz istraživanja. Kod svake stavke Modifikovane Adornove skale autoritarnosti min i max je 1 odnosno 5.

Tabela broj 2. Adornova skala – deskriptivni podaci (AS i Std)

	AS	Std. devijacija
poslušnost i poštovanje autoriteta su najvažnije vrline koje deca treba da nauče	3,21	1,604
u svakom društvu treba da postoji vladar kome će ljudi potpuno verovati i čije će odluke sprovoditi bez pogovora	2,09	1,532
kad god nas neko uvredi treba da bude strogo kažnjen	2,04	1,348
ono što je omladini najpotrebnije jeste stroga disciplina i spremnost da ispunjava zadatke koje postavlja porodica i društveni autoritet	2,92	1,567
osoba koja ima rđavo ponašanje i rđavo vaspitanje ne može očekivati da će je prihvatiti pristojni ljudi	3,95	1,324
neki ljudi su rođeni sa nagonom da postanu samoubice	2,66	1,473
kada odrastu, mladi ljudi treba da se okanu buntovničkih ideja i da se smire	3,39	1,529
seksualni kriminal zaslužuje više od kazne zatvorom - takve kriminalce treba javno bičevati ili ih još gore kazniti	3,71	1,500
ono što je ovoj zemlji napotrebnije, potrebnije i od raznih zakona, jesu nekoliko hrabrih i neumornih vođa u koje narod može imati poverenja	3,18	1,585
najgora su ona deca koja ne osećaju ljubav, zahvalnost i poštovanje prema svojim roditeljima	3,19	1,560
poslovni ljudi i privrednici su mnogo važniji za društvo od umetnika i profesora	1,61	1,177
za uspeh neke grupe najvažnije je naći nekog energicnog, strogog i pravednog vođu koga će svi poštovati i slušati	2,65	1,483
homoseksualci nisu bolji od kriminalaca i treba ih najoštrije kazniti	2,60	1,529
čovjek gubi poštovanje prema onim ljudima sa kojima postane blizak i familijaran	1,55	1,037
bilo bi bolje kada bi ljudi manje raspravljali, a više radili sta im se kaže	3,49	1,477

Kao što deskriptivna analiza pokazuje, najveći stepen neslaganja ispitanici su ispoljili u odnosu na tvrdnju „Čovek gubi poštovanje prema onim ljudima sa kojima postane blizak i familijaran“ što deluje očekivano, s obzirom da ova tvrdnja provocira veliki stepen identifikacije ispitanika sa njom, jer govori o emotivnim odnosima, ali implicira i devalviranje tih emotivnih odnosa od čega se ispitanici distanciraju.

Međutim, kada se sadržaj tvrdnji udalji od tema koje provociraju veliki stepen identifikacije ispitanika, dolazi do vidnog ispoljavanja prilično jasne tendencije ka autoritarnosti. Deskriptivna statistika utvrđuje više AS kod stavki:

- Poslušnost i poštovanje autoriteta su najvažnije vrline koje deca treba da nauče;
- Kada odrastu, mladi ljudi treba da se okanu buntovničkih ideja i da se smire;
- Seksualni kriminal zaslužuje više od kazne zatvorom - takve kriminalce treba javno bičevati ili ih još gore kazniti;
- Bilo bi bolje kada bi ljudi manje raspravljali, a više radili šta im se kaže;

Najveće slaganje ispitanici su ispoljili vezano za stavku „Osoba koja ima rđavo ponašanje i rđavo vaspitanje ne može očekivati da će je prihvatiti pristojni ljudi“ koja mobilise identifikovanje pojedinca sa društveno poželjnom ulogom „pristojnih ljudi“, i velikog distanciranja od „rđavo vaspitanih“ kao drugačijih.

Analiza podataka dobijenih deskriptivnom statistikom pokazuje izraženo prihvatanje vrednosti vezanih za poslušnost, kako kod odraslih, tako i kod dece, kao i tendenciju ka konformizmu kao vrednosti kojoj se teži.

Za potrebe ovog rada, odnos ispitanika prema osobama oštećenog sluha i njihov odnos prema osobama sa ometenošću uopšte, samo u narednom segmentu ćemo posmatrati odvojeno jer na taj način dolazimo do interesantnih podataka o vezi između autoritarnosti i socijalnih stavova.

Istraživački nalazi su pokazali da je statistički potvrđena korelacija između skorova na skali autoritarnosti i nezavisno skorova na obe skale, i skale stavova prema osobama oštećenog sluha i skale stava prema osobama sa ometenošću.

Tabela broj 3, Korelacija između autoritarnosti i dve skale stava

		stav prema osobama oštećenog sluha	stav prema osobama s ometenošću
autoritarnost	Pearson Correlation	,458(**)	,368(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,000
	N	192	192

Razultati pokazuju da postoje statistički značajna korelacija između skorova na skali autoritarnosti i skorova na skali stavova prema osobama oštećenog sluha (.458) i skali stavova prema ometenošću (.368).

S obziroma da je korelacija između autoritarnosti i stavova prema osobama oštećenog sluha još je veća nego korelacija sa stavovima prema osobama sa ometenošću, u narednim koracima, kao što je to argumentovano na početku, nećemo ih odvajati.

Dalja statistička analiza ticala se provere prediktivne moći autoritarnosti u pogledu stavova prema osobama oštećenog sluha.

U tom cilju, rađena je jednostruka regresiona analiza u kojoj se kao prediktor tretirana autoritarnost.

Regresiona analiza u kojoj se kao prediktor tretira autoritarnost, odnosno skori na Skali autoritarnosti procenjuje koliku moć statističke predikcije ima ova psihološka dispozicija.

Tabela 4. Rezultat jedostruke regresione analize

Model		nestandardizovani koeficijenti		standardizovani koeficijenti	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	konstanta	11,467	1,794		6,393	,000
	autoritarnost	,250	,041	,458	6,143	,000

U ovom statističkom postupku, prediktorska varijabla je autoritarnost, a kriterijumska varijabla je stav prema osobama oštećenog sluha.

Kada se kao prediktor koristi autoritarnost dobijene su sledeće vrednosti regresione analize:

$$R = .458,$$

$$R^2 = .210,$$

$$F = 37.732,$$

$$p = .000.$$

$$\text{Beta koeficijent} = .458, p = .000.$$

R je koeficijent multiple korelacije, odnosno kada se tretira samo jedna prediktorska varijabla, kao što je slučaj ovde, R je isto što i r – tj. koeficijent linearne korelacije između dve varijable;

R² je koeficijent multiple determinacije i on kazuje koliki se procenat varijanse zavisne (kriterijumske varijable) može objasniti prediktorskom varijablom odnosno linearnom kombinacijom više prediktorskih varijabli.

S obzirom da je statistička veličina F koja je rezultat testiranja hipoteze o tome da je koeficijent multiple korelacije u populaciji jednak 0, u ovom slučaju statistički značajno, možemo odbaciti nultu hipotezu i tvrditi da je multipla korelacija statistički značajna.

Tako, na osnovu ovih statističkih nalaza, može se zaključiti da je autoritarnost statistički značajan prediktor stava prema osobama oštećenog sluha.

Beta koeficijent ili standardizovani regresioni koeficijent je .458. Ova statistička vrednost kazuje za koliko se standardnih devijacija prosečno menja stav prema osobama oštećenog sluha kada se autoritarnost promeni za jednu standardnu devijaciju. Nalaz pokazuje da, ako autoritarnost poraste za 1 std, negativnost stava prema osobama oštećenog sluha raste za gotovo pola standarden devijacije.

Složene statističke analize ne samo da su potvrdile pretpostavku ovog rada o vezi između psihološke dispozicije autoritarnosti i negativnih stavova prema osobama sa ometenošću, nego su utvrdile i njenu značajnu prediktivnu vrednost. Prediktivna vrednost autoritarnosti veća je i od prediktivne vrednosti nekih drugih varijabli koje su ispitivane, a za potrebe ovog rada nisu prokazivane, kao što je školska sprema ispitanika i kontakt sa osobama sa ometenošću.

ZAKLJUČAK

Istraživački nalazi ovog rada potvrdili su potrebu za većim uzimanjem u obzir psiholoških faktora vezanih za ličnosti ispitanika u objašnjenju odnosa prema osobama sa ometenošću. Kao što je u uvodnom delu navođeno, istraživačka stremljenja uglavnom su bila usmerena na procenjivanja i proveravanje veze socijalnih stavova prema ovoj grupi ljudi i varjabli vezanih ili za situacione okolnosti ili za demografske osobenosti ispitanika. Očito da je ovakav pristup objašnjenju prirode stavova prema osobama sa ometenosti nedovoljan i da je nužno ispitivanja usmeriti i prema psihološkim determinantama u formiranju socijalnih stavova.

Ovi rezultati u skladu su sa opštim znanjima iz razvojne, opšte i socijalne psihologije koji govore o porodici kao agensu socijalizacije pojedinaca, a naročito sa psihoanalitičkim učenjima o važnosti objaktnih odnosa sa primarnim figurama u životu, na koje se i oslanjao Adorno sa saradnicima.

Naročito naglašavamo značaj odbranbenog mehanizma projekcije u formiranju negativnih stavova prema osobama sa ometenošću, koji je i apostrofiran u raznim psihodinamskim tumačenjima nastanka predrasuda (teorija „žrtvenog jarca“ i Kacovo shvatanje projekcije).

LITERATURA:

1. Antonak, RF., Prediction of attitudes toward disabled persons: a multivariate analysis, *The Journal of general psychology*, 1981 Jan; 104 (1 st Half), pages 119-123;
2. Bojanović, R., *Autoritarni pogled na svet*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2004.
3. Bojanović, R., *Autentična i neautentična ličnosti*, Prosveta, Beograd, 1985.
4. Brojčin, B., Stavovi dece tipičnog razvoja prema vršnjacima sa intelektualnom ometenošću, u *U susret inkluziji – dileme u teoriji i praksi*, FFASPER, Beograd, 2008. str.251-269;
5. C. Cambra, Acceptance of deaf students by hearing students in regular classrooms, *American Annals of the Deaf*, volumen 147 number 1, Mar 2002, pages 38-45;
6. C. Craig Stewart, Effect of Practica Types in Preservice Adapted Physical Education Curriculum on Attitudes Toward Disabled Populations, *Journal of Teaching in Physical Education*, 10(1), October 1990, pages 89 – 102; Furnham A, Pendred J., Attitudes towards the mentally and physically disabled,
7. *The British journal of medical psychology*, 1983 Jun;56 (Pt 2):179-87.
8. Hanak N., Dragojević N., *Socijalni stavovi prema osobama ometenim u razvoju*, Istraživanja u Defektologiji, Beograd, 2002., str 13-23.
9. Jugović A., Izvan granica društva: marginalizacija, socijalna isključenost i marginalne grupe, u *Socijalna misao*, broj 53, Beograd, 2007. str 31-66;
10. Jugović A., Stigmatizacija kao društveni proces, *TERMIDA*, br 2.godina 11. Beograd, 2008. str 5-19;
11. Yuker, Harold E., Variables that influence attitudes toward people with disabilities: Conclusions from the data, *Journal of Social Behavior & Personality*. Vol 9(5), 1994, 3-22.

12. Lindgren CL, Oermann MH, Effects of an Educational Intervention on Students' Attitudes toward the disabled, The Journal of Nursing Education, J Nurs Educ. 1993. Mar;32(3): College of Nursing, Wayne State University, Detroit, Michigan, pages 121- 126.
13. Malka M., Mordechai M., The Attitudes of Israeli Adolescents Toward Handicapped People, International Journal of Disability, Development and Education, Volume 30, Issue 3, November 1983, pages 195–200
14. Popović M., Opalić P., Kuzmanović B., Đukanović B. I Marković M., Mi i oni drugačiji, Istraživanje stavova prema duševnim bolesnicima, narkomanima i alkoholičarima, Institut za sociološka istraživanja, Beograd, 1988.
15. Radoman, V., Empirijsko istraživanje stavova prema različitim hendikepima naročito prema gluvoći i gluvima, Defektološka teorija i praksa 1, Beograd, str 106-114.
16. Radoman V., Istorijski pregled proučavanja i prakse u oblasti sluha i slušnih oštećenja, Beogradska defektološka škola, 2 - 1997. Beograd, 1997. str 5-13;
17. Radoman V., Potencijali i prepreke inkluzivnog obrazovanja u Srbiji, S Vama, Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci sa posebnim potrebama, Zagreb, 2008. str 33-36;
18. Savić Lj, Teorija i praksa specijalnog školstva u Srbiji, Savez gluvih Jugoslavije, Beograd, 1966.
19. Shekespeare R., The Psychology of Handicap, Methues and Co Ltd, London, 1975.

AUTHORITARIANISM AS PREDICTOR OF NEGATIVE ATTITUDES TOWARD PERSONS WITH DISABILITY

Sanja Dimoski

University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

The study examines relationship between some factors related to individual personality and attitudes toward persons with disability. We presented relations of society with disabled persons from historical view, as an illustration of discrimination, and modern views of the same subject. This study is based on concept of authoritarianism established by Adorno and his associates. Until this day, the examinations from this area don't give us unanimous results about attitudes toward persons with disability and variables connected to them. It is statistically proven that authoritarianism is predictor of attitudes toward persons with disability. Interpretation of results relies on psychoanalytical approach in explanation of prejudice.

Key words: attitudes toward persons with disability, authoritarianism, prediction